

na istim terenima provjeravali su se u svih bunjevačkih ogranka, te su na taj način potvrđeni značajni podatci koje bez ovakvog retroduktivnog pristupa istraživanju ne bi bilo moguće utvrditi na svim bunjevačkim područjima. U tom smislu značajnim se pokazala mogućnost retroduktivnog pristupa na primjeru terena u Mađarskoj, na koji sam se vratila nakon gotovo 30 godina.¹⁷ Na temelju određenih saznanja koja sam stekla o nekim elementima bunjevačkog kulturnog naslijeđa prilikom prvog boravka na tom terenu, a u međuvremenu i na drugim terenima s bunjevačkom populacijom, ta su se ispitivanja pokazala korisnim čak i u uvjetima kada je bilo dosta problematično pronaći kazivače koji bi takve podatke mogli potvrditi s obzirom na prilično izraženu asimilaciju srednjih i mlađih bunjevačkih naraštaja u Mađarskoj (usp. Grbić Jakopović 2014b).

1.3. Prostorni okvir komparativnog istraživanja tema iz svadbenih običaja Bunjevaca

Prethodna istraživanja određenih tema iz svadbenih običaja polazila su od pojave odabranih svatova, svatovskih časti, napose specifičnog bunjevačkog svatovskog časnika *stačela*, i njihove uloge u ukupnome zbiru svadbenih običaja i obreda (Černelić 1991) te drugih pojava iz svadbenih običaja, godišnjih običaja (godišnje vatre) i obiteljskog života (ibid. 2006), koje su promatrane među pripadnicima bunjevačkih ogranka (podunavski i primorsko-lički Bunjevci), većinom sagledavane u kontekstu etnokulturnih procesa na širem prostoru jugoistočne Europe. U ovoj knjizi će se neke iste i neke druge pojave iz svadbenih običaja sagledati također u širem prostornom kontekstu sa svrhom utvrđivanja njihova mogućega ishodišta, njihove različite sudbine u pojedinim raseljenim ograncima te konačno konstrukcije identiteta, koji se na njihovim prostornim prebivalištima oblikovao na različite načine i pod različitim utjecajima (vanjskim i unutarnjim). Kako je već spomenuto, činjenica da su se Bunjevci kao specifična etnička grupa tijekom svojega etnokulturnoga razvoja razdijelili iz zajedničke jezgre u nekoliko ogranka, čini takva istraživanja izrazito složenima. To je ujedno i razlog zbog kojega je ishodište kulturnog naslijeđa Bunjevaca, te slijedom toga i složeno pitanje njihova etnokulturnoga oblikovanja, nužno promatrati u širem prostornom kontekstu jugoistočne Europe, na što su već i spomenuta ranija istraživanja ukazala.

Dakle, nastavak istraživanja slijedom rezultata prethodnih spoznaja, trebao bi dati odgovore na pitanja kako su određene pojave u Bunjevaca (a možda i gdje, kada i u kakvim etnokulturnim uvjetima) nastajale, oblikovale, preoblikovale i konačno opstale u različitom etnokulturnom okruženju. Već su i ranija istraživanja dobrim dijelom ukazala da pritom posebnu pozornost valja usmjeriti prema kulturnim elementima koji su se u Bunjevaca prema određenim pokazateljima po svoj prilici oblikovali u doticaju sa starosjedilačkim balkanskim stanovništvom romanskoga

¹⁷ Na isti je način, postavljajući ciljana pitanja koja sam joj pripremila primjenjujući ovu metodu, istraživala i B. Jaramazović 2011. godine.

govora. U tu svrhu poslužiti će osobita usporedba pojedinih razmatranih kulturnih elemenata i pojava u Vlaha na području Pinda u sjevernoj Grčkoj (konkretno u Samarini i okolnim vlaškim naseljima) i u području sjeveroistočne Srbije. Jedino su u tim vlaškim krajevima svadbeni običaji nešto više istraženi. Neke od tih pojava poznate su i drugim balkanskim narodima: Albancima i Grcima. Stoga je i te podatke, barem one koji su mi dostupni, potrebno uzimati u obzir pri analizi građe, što ujedno znači da se okvir istraživanja u ovoj knjizi proširuje i na te prostore, odnosno gotovo na čitav prostor jugoistočne Europe, ne samo na područja sa slavenskim stanovništvom.

Za utvrđene srodne pojave nije moguće, dakako, bez temeljite analize tvrditi da su romanskoga podrijetla. Neke od njih Vlasi su mogli usvojiti i na jugu Balkana, te ih kao pokretljiv stočarski narod prenositi među druge narode s kojima su u svojim stočarskim seljenjima dolazili u doticaj, kako je to već i Milovan Gavazzi uočio pri razmatranju pojave *stacela* i nekih drugih kulturnih elemenata (1972).¹⁸ Doticaji različitih kultura podrazumijevaju uzajamna prožimanja. Proučavanje zastupljenosti takvih pojava u njihovome specifičnom izrazu na širem prostoru moglo bi dati preciznije odrednice njihova podrijetla. Već je ranije utvrđeno postojanje brojnih zajedničkih kulturnih elemenata u svadbenim običajima Vlaha u sjeveroistočnoj Srbiji (i uopće vlaških kulturnih elemenata) i u dijelovima dinarskoga i jadranskoga prostora sve do Istre (Kulišić 1963; Pantelić 1971:69). Kasnija su istraživanjima ta zapažanja potkrijepila novim spoznajama (usp. Černelić 1991; usp. Vince-Pallua 1992; usp. Černelić 2006 i dr.). Takvi zajednički elementi ujedno potvrđuju da su Vlasi nerijetko čuvari slavenskoga kulturnog naslijeđa na tim prostorima. Kada je riječ o Bunjevcima kao cjelini valja imati na umu širi prostor na kojemu je ova skupina u prošlosti mogla obitavati. Kako je već spomenuto i u prethodnim istraživanjima uzimao se u obzir čitav jadranski i širi granični dinarski pojas, kao mogući prostori bunjevačkih ishodišta. Ti su prostori ujedno i krajevi u kojima je nazočnost Vlaha kroz povijest neupitna. Upravo je cilj istraživanja, na temelju dosadašnjih saznanja, utvrditi u kojoj mjeri se ta činjenica odrazila na etnokulturnu sliku tih prostora, kao i na etnokulturno oblikovanje grupa koje su tu obitavale, a kasnije te prostore napuštale. Zbog toga je jezgra istraživanja upravo prostor u kojem su se ti etnokulturni i povijesni procesi odvijali. Budući da su to prostori vlaških nomadskih krstarenja usmjerenih prema zapadu, nužno je obratiti pozornost i na ostale prostore jugoistočne Europe u kojima Vlasi obitavaju kao etnička skupina, izdvojena ili izmiješana s matičnim narodom, te pratiti moguće širenje njihovih utjecaja prema zapadu i prema sjeveru. Vlaških skupina ima u Grčkoj, Albaniji, Makedoniji, Bugarskoj i Srbiji, da ne spominjem ostale prostore sjeverno od Dunava, budući da su izvan okvira istraživanja bunjevačkih ogranaka. Na taj način okvir istraživanja obuhvaća sve one prostore jugoistočne Europe u kojima su se balkanski Vlasi dulje ili kraće zadržavali i dobrim se dijelom asimilirali s ostalim stanovništvom na tim prostorima.

¹⁸ M. Gavazzi bavio se pitanjem kulturnih strujanja na prostorima jugoistočne Europe. Pritom je ukazao među ostalim i na istočnoromanske utjecaje na oblikovanje kulturnoga naslijeđa naroda ovoga prostora (1978:175-179).

Dakle, širi prostor zastupljenosti odgovarajuće pojave pruža mogućnost utvrđivanja kako i do kojih se područja širila, što će ujedno biti u prvom redu, pokazatelj bunjevačkih seoba prema zapadnim primorsko-ličkim, ali i drugim krajevima (Gorski kotar, Istra, a možda i drugdje) i prema sjeveru (bačko i budimpeštansko Podunavlje). Kako su mnoge od tih pojava u podunavskih, ali i drugih bunjevačkih ogranaka, zastupljene i u pojedinim vlaškim područjima, razmotrit će se iste pojave i na tim prostorima. Još je u mojoj prvoj knjizi prostorni okvir bio je u prvom redu određen prema pojavnosti svatovskog časnika *stačela* (i nešto šire) pa je od vlaških područja razmatrano samo područje sjeveroistočne Srbije, gdje je potvrđen svatovski časnik *strčala*. Analizom pojave *stačela* došlo se do brojnih etnoloških pokazatelja o udjelu vlaških kulturnih elemenata u bunjevačkoj tradicijskoj svadbi. To je glavni razlog što su se ta područja razmatrala u pojedinim poglavljima još i u mojoj knjizi *Bunjevačke studije*. Dakle, u daljnjim istraživanjima važni su izvori i za ostala vlaška područja.¹⁹ Na prostoru jugoistočne Europe, osim u Srbiji ima ih, kako sam već naprijed spomenula, i u Grčkoj, Albaniji, Makedoniji i Bugarskoj. Kao pokretan nomadski narod kretali su se oni u srednjem vijeku, a po svoj prilici i ranije, po čitavom dinarskom prostoru, a dobrim dijelom i po Jadranu.²⁰ Etnološka građa o svadbenim običajima na tim prostorima promatrat će se stoga u suodnosu s istim ili srodnim pojavama primorsko-ličkih i podunavskih bunjevačkih subetničkih skupina (ali i drugih žitelja u tim područjima), koji su u uvjetima osmanlijskih prodiranja raseljeni s dinarskih i dalmatinskih prostora. Na taj način bi analiza razmatranih tema trebala detaljnije pokazati i putove prenošenja određenih kulturnih elemenata iz naših južnih dinarsko-dalmatinskih u zapadne primorsko-dinarske i u sjeverne panonske krajeve. Dakle, analizom i usporedbom zajedničkih kulturnih elemenata u tim prostornim odnosima nastojat će im se utvrditi ishodište, te načini i putovi njihova prenošenja u složenim etnokulturnim previranjima jugoistočne Europe.

1.4. Pregled i kritika korištene literature i izvora

Kako se ova knjiga nastavlja na rezultate mojih ranijih istraživanja, temelji se dobrim dijelom i nadalje na mnogim izvorima kao i prethodne dvije,²¹ dakako nadopunjena brojnim novim arhivskim izvorima i literaturom koji su u međuvremenu objavljeni vezanim uz problematiku koja se u knjizi razmatra. Kada je riječ o poja-

¹⁹ Nažalost, nema podataka o svadbenim običajima (ili mi takvi potencijalni podatci nisu poznati) u svim naseljima u kojima Vlasi kao zasebna romanska ili romanizirana etnička skupina obitavaju.

²⁰ Brojni povijesni dokumenti potvrđuju seobe balkanskih Vlaha u Bosnu i zemlje Hrvatskog Kraljevstva, osobito one vezane uz turska osvajanja Balkana, kao i kasniju vlašku kolonizaciju za potrebe Habsburške Monarhije od Jadranskog mora sve do Drave. Sažeti pregled tih povijesnih procesa vidi u: Valentić, 1992. Vlasima je Zef Mirdita uz brojne članke posvetio i dvije knjige: *Vlasi u historiografiji* (2004) i *Vlasi staro-balkanski narod* (2009).

²¹ O pregledu i kritici tih izvora vidjeti više u: Černelić 1991:15-23; ibid. 2006:109-112. Ovdje te podatke neću ponavljati, osim ako je riječ o novijoj građi i literaturi, koja se u ranijim objavljenim radovima nije koristila.